

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

BÖLGESEL POLİTİKALARIN KALKINMA PLANLARINDAKİ YERİ VE ZAMANA BAĞLI DÖNÜŞÜMÜ

THE PLACE OF REGIONAL POLICIES IN THE DEVELOPMENT PLANS AND ITS TIME-DEPENDENT CONVERSION

Dr. Öğr. Üyesi Süha ÇELİKKAYA¹

Habibe YAMAN²

İbrahim DAĞLI³

Eser ÇAPIK⁴

ÖZ

Cumhuriyetin ilk yıllarında kamu kaynaklarının ve sanayi yatırımlarının dağıtılması amacıyla düzenlenen sanayi planları, Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulması ile boyut değiştirmiştir. Sosyal, ekonomik ve kültürel bir kalkınma amaçlayan bu planlarda bölgesel politikalar da artan bir öneme sahip olmuştur. Nitekim bölgeler arasındaki dengesizliğin giderilmesine yönelik uygulanan politikalarda da özellikle küreselleşme-yerelleşme eğilimlerine bağlı olarak bölge kavramına ve bölgesel politikalara bakış açısında da değişiklikler meydana gelmiştir. Bu bağlamda çalışmada; meydana gelen bu değişikliklerin kalkınma planlarına ne ölçüde yansıdığı ele alınmakta ve Türkiye'de 1960'larla beraber başlayan Planlı Kalkınma Döneminde uygulanan bölgesel politikaların dönüşümünü göstermek amaçlanmaktadır. Bölge kavramındaki meydana gelen değişimi gösterebilmek adına Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planından başlayarak Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planına kadar hazırlanan planlarda yer alan bölge, bölgesel gelişme ve bölgesel kalkınma kavramlarındaki yaşanan değişim çalışmada incelenmiştir. Çalışma sonucunda; planlı dönem öncesinde etkin bir şekilde uygulanamayan bölgesel kalkınma politikalarının planlı dönem sonrasında daha çok önemsendiği ve bu hususun kalkınma planlarına etkin bir şekilde yansıdığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bölge, Bölgesel Politika, Planlı Kalkınma Dönemi, Kalkınma Planları.

JEL Sınıflandırma Kodları: O21.

ABSTRACT

Industrial plans, which were prepared for the purpose of distributing public resources and industrial investments in the first years of the Republic, have changed dimension with the establishment of the State Planning

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, suhacelikaya@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4104-1680>

² Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, habibeyaman32@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9212-3264>

³ Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, mribrahimdagli@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8199-821X>

⁴ Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, hakimeser@windowslive.com, <https://orcid.org/0000-0002-2754-023X>

Organization. On these plans aspired to social, economic and cultural development, regional policies have also had increasing importance. As a matter of fact some changes have occurred in the policies applied to iron out the imbalance among the regions, also on the concept of region and the point of view of regional politics, particularly depending on the trends of globalization and localization. In this context, in the study, the extent to which these changes have been reflected in the development plans is addressed and it is aimed to show the transformation of regional policies applied during the Planned Development period which started with the 1960s. In the study, the changes in the concepts of region, regional progress and regional development in the plans prepared from the First Five Year Development Plan to the Tenth Five Year Development Plan are examined in order to show the change in the concept of region. As a result; it is found that regional development policies that could not be effectively implemented before the Planned Period has been considered to be more important after the Planned Period and this issue has been reflected effectively in the development plans.

Keywords: Region, Regional Policy, Planned Development Period, Development Plans.

JEL Classification Codes: O21.

1. GİRİŞ

İktisadi kalkınmanın sağlanması, devletler açısından başlıca amaç olarak görülmekle birlikte aynı zamanda devletlerin karşılaştığı sorunların da önceliklilerindedir. 1950’li yıllardan itibaren ise sosyo-ekonomik dengeyi sağlayacak en önemli araçlardan birisi olan kalkınma konusunun giderek popülerleştiği görülmektedir. Kalkınma iktisadının bir bilim dalı olarak ortaya çıkışı da bu süreçlere denk gelmektedir. 1970’li yılların ikinci yarısında bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan değişimlerle birlikte kalkınma kavramında yaşanan dönüşüm bölge kavramının önemini ortaya çıkartmıştır. Kalkınma alanında meydana gelen dönüşümler bölgesel kalkınma alanına da yansımıştır.

Türkiye örneği incelendiğinde ülkenin kalkınma sürecinin İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlarla özel sektör eli ve sanayileşmeyle başlaması arzu edilmiştir. 1930’larla beraber devletçi politikalar ekonomide hâkim olurken kalkınma alanında ulusal politikalar güdülmüştür. İlk yıllardaki bölgesel politikalar incelendiğinde ise ana stratejinin; milli bir ekonomi oluşturulması, nüfusun ülkenin farklı bölgelerine aktarılması, sanayileşmenin ise Orta Anadolu ve İç Ege’de inşa edilerek bu bölgeleri birbirine bağlayan bir demiryolu ağı ile geliştirilmesi olduğu gözükmektedir (Göymen, 2005: 1).

1961 anayasasında yer alan 41. Madde, Türkiye’de planlı dönemin habercisi olarak yer almaktadır. “*İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla, milli tasarrufu arttırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği öncelikleri yönelmek ve kalkınma plânlarını yapmak Devletin ödevidir*”. Bu maddeye binaen 1962 senesinde Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve 1963 yılından itibaren ise ilk 5 Yıllık Kalkınma Planı uygulanmaya başlanmıştır. Planlı dönem Türkiye’deki bölgesel politikalar bakımından da önemlidir. Bölgeler arasındaki farklılıkları gidermeye yönelik uygulamalar, kalkınma planları aracılığıyla uygulanmıştır.

Bu çalışmanın amacı; Türkiye’deki bölgesel politikaların kalkınma planlarındaki rolünü ve zamana bağlı olarak bu politikaların öneminde yaşanan değişimi göstermektir. Bu çerçevede 1963- 2018 yıllarını kapsayacak şekilde ilk 10 Kalkınma Planı incelenmiştir. Çalışma bölge kavramının tanımı ve süreç içerisindeki gelişimi ile başlamakta olup sonrasında Türkiye’de bölgesel politikaların dönemlere bağlı ayrımı ile sürmektedir. Planlı dönem öncesi ve sonrası olarak ikiye ayrılan bu kısım Türkiye’deki bölgesel politikaların esas şekillendiği süreç olan planlı dönem sonrasına yoğunlaşmaktadır. Son olarak: kalkınma planı metinlerinde bölge ve bölgesel kalkınma kavramlarının hangi sıklıkla kullanıldığı ele alınmıştır. Çalışma sonuç kısmı ile sona ermektedir.

2. BÖLGE KAVRAMI VE GELİŞİMİ

Tanımlama, analiz, yönetim ve planlama açısından bakıldığında çoğunlukla coğrafi bir alan olarak ifade edilen bölge kavramı literatürde çeşitli şekillerde tanımlara maruz kalmıştır (Sinemillioğlu, 2009: 246). Türk Dil Kurumu bölgeyi “*idari, ekonomik birliğe, toprak, iklim ve bitki özelliklerinin benzerliğine veya üzerinde yaşayan insanların aynı soydan gelmiş olmalarına göre belirlenen toprak parçası, mıntıka*” ve “*Vücut yüzeyinde sınırları belli herhangi bir bölüm, nahiye*” olarak tanımlamıştır (TDK, 2018). Çimen’e göre de bölge “*bazen nüfus, ortak dil, etnik veya kültürün yoğunlaştığı belirli bir yerleşim yeri*” olarak ifade edilmektedir (Çimen, 2012: 51). “*Bölge en*

genel anlamda, kentten büyük, fakat ülke topraklarının bütününden daha küçük olan ve kendine özgü birtakım özellikleri olan bir ülke parçasıdır. Bölgeyi bir bütünün parçası, yani bağımsız bir ülkenin fiziki bir parçası olarak nitelendirmek mümkündür.” (Özkök, 2009: 17).

Bölge kavramı genellikle “*ekonomik yapı açısından bölgeler*” ve “*ekonomik gelişmişlik açısından bölgeler*” olmak üzere iki temel ayrıma tabi tutulmuştur. Ekonomik yapı açısından bölgeler çoğunlukla Fransız ekolüne ait bir yaklaşım olmakla birlikte bu ayrımda homojen (türdeş), polarize (kutup) ve plan bölge şeklinde sınıflandırma yapılmıştır. Ekonomik gelişmişlik sınıflandırması ise az gelişmiş bölge ve gelişmiş bölge şeklinde kategorize edilmiştir (Ersungur, 2016: 112-117).

Diğer yandan tarihsel olarak irdelendiğinde sanayi devrimi sonrası ulus devletlerin ortaya çıktığı süreçte birlikte devletlerin bütünlüklerinin ana koşulu eşitsizliklerin giderilmesi olarak değerlendirilmiştir. 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde kalkınma kavramının giderek popülerleşmesi de bölgesel politikalara ve planlara verilen önemin artmasına yol açmıştır (Eraydın, 2004: 127). 20. Y.Y.’ın ikinci yarısında dahi pek çok iktisatçının iktisadın mekan boyutunu ele almamasından kaynaklı eksiklik iktisat da bölge biliminin doğmasının gerekçelerinden olmuştur (Yavan, 2007: 109-111).

3. TÜRKİYE’DE BÖLGESEL POLİTİKALAR

Türkiye’de uygulanan bölgesel politikalar incelendiğinde; bu politikaların Türkiye’nin kendi iç koşullarına göre şekillenmesinin yanı sıra özellikle Avrupa ülkelerinin yaşamış olduğu deneyimler ve bölgesel kalkınma paradigmasındaki değişimlerin de etkisi altında kaldığı ifade edilebilir. Türkiye’nin bölgesel politikaları açısından milat ise Devlet Planlama Teşkilatının kurulmasıdır. Devlet Planlama Teşkilatı ile beraber planlı kalkınma hamlesine başlayan Türkiye’de süreç; 1980’lere kadar ulusal kalkınma odaklı, 1980’lerden sonra ise bölgesel kalkınma odaklıdır.

3.1. Planlı Dönem Öncesi Türkiye’de Bölgesel Politikalar

Türkiye’de bölgesel politikalar planlı dönem öncesinde iki döneme ayrılmaktadır. 1923-1950 dönemi devletçilik ve 1950-1960 dönemi liberal dönem olarak tanımlanmaktadır (Kıratoğlu, 2015: 73). Yazgan’a göre Cumhuriyetin kurulmasından planlı döneme kadarki süreçte uygulanan bu politikalar; plansız dönem politikaları olarak ifade edilmektedir (Okur, 2017: 41).

1923-1950 döneminde; Cumhuriyetin de kuruluşuyla devlet ekonomide varlığını daha çok hissettirmiştir. Devletçi bakış açısı ekonomi alanında atılan adımlara da yansımıştır. Gelişmekte olan bir ülke durumundaki Türkiye’de gerek coğrafi konum ve şartlar gerekse Osmanlı dönemindeki dışa bağlı politikalar bölgesel gelişmede önemli değişimler yaşanmasına sebep olmuştur. Cumhuriyet Döneminde giderek artan doğu ve batı arasındaki gelişme farklılıkları bu dönemde göz ardı edilen bir konu olmuştur. Odaklanılan nokta bölgesel kalkınmadan ziyade ulusal kalkınmadır. Bu anlamda atılan adımlardan biri de 17 Şubat 1923 İzmir İktisat Kongresi’dir. Kongrede ulusal ekonominin özel ve Türk girişimcilerin desteğiyle geliştirilmesi amaçlanmış, öncelikle ekonomik bağımsızlık hedeflenmiştir. Daha çok liberal ekonomik politika modeli benimsenen bu kongrede temel olarak yerli üretimi teşvik, ekonomik gelişmeye katkı sağlamak koşuluyla yabancı sermayeye izin gibi ekonomik konulara yer verilirken doğu batı bölgesel gelişim farklılıkları konusuna hiç değinilmemiştir (Ersungur, 2016: 174-175). 28 Mart 1927 yılında ise Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmış, özel sektörün gelişimi için uygun ortam sağlama çabası içerisine girilmiştir. Fakat bu kanunda dengeli yatırım dağılımına ilişkin konulara yer verilmemiştir (Dinler, 2014: 200). 1929 Krizi ile birlikte ekonomide devletin etkin rolü artmış, kamu müdahaleleri ve devletçilik Türkiye’de daha çok önem kazanmıştır (Takım, 2010: 264). Cumhuriyetin ilk yıllarında liberal politikalar ile arzu edilen büyüme rakamlarının yakalanamaması da liberal politikaların terk edilerek yerine devletçi politikaların geçmesine neden olmuştur. Devletçiliğin hâkim olduğu 1933-1939 yılları arası Sanayi Planları Dönemi olarak adlandırılmış ve bu dönemde beşer yıllık olmak üzere iki sanayi planı hazırlanmıştır. Sovyetler Birliği destekli Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1933’te hazırlanıp 1934’ten itibaren uygulanmış, fakat İngiltere’nin teknik ve mali yardımlarıyla hazırlanan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı İkinci Dünya Savaşı sebebiyle uygulanamamıştır. Söz konusu bu planlarda sadece devlet tarafından kurulması istenen endüstriyel işletmelerle ilgili yatırım projeleri bulunmakta ve sonraki yıllar için yayılma politikası benimsenerek gelişmişlik düzeyleri minimize edilmeye çalışılmaktadır (Dinler, 2014: 201). Birinci planda planlı sanayileşme hedeflenmiş ve sadece sanayi sektörüne odaklanılmışken ikinci planda ara mallar ve yatırım malları üretimine öncelik tanınmıştır (Ersungur, 2016: 178-180). Özetle, 1923-1950 döneminde “*yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, bölge ayrımına gidecek ve bölgesel kalkınma politikası*

uygulayacak durumda değildir. Cumhuriyet'in ilerleyen yıllarında nüfusun ve yatırımların ülke içinde yayılması ve belli merkezlerde toplanması politikaları denenmiştir." Ankara'nın başkent yapılması, devletin sanayi tesislerinin İstanbul ve Marmara Bölgesi dışında, İç Ege ve İç Anadolu bölgelerine kayması bunun bir göstergesidir (İncekara ve Kılınç Savrul, 2011: 95).

1950-1960 dönemi; müdahaleci yaklaşımdan liberal yaklaşıma geçildiği, politikalarda piyasa ekonomisinin hedef alındığı bir dönemdir. Kamu yatırımlarını büyük yerleşim yerleri dışına yönelterek genel bir kalkınma amaçlanmıştır. Fakat bu dönemde sanayileşme ve sınıai yatırımların dağılımında ulusal plana yer verilmeyip kamu yatırımları kuruluş seçimlerinde siyasi tercihler dikkate alınmış ve hatalı yer seçimleriyle birlikte kaynakların etkin kullanılmaması ekonomiyi daha da zora sokmuştur (İlhan, 2016: 54-55). Bu dönemde mevcut yatırımlar başta İstanbul olmak üzere batıya kaymış, bölgesel dengesizlik de bu süreçte giderek artmıştır (Takım, 2010: 264). Ayrıca, kamu müdahalesinde de azalma olmamış, devletin ekonomideki payı azaltılamamıştır. 1950-1953 yıllarında yeni KİT kurulmamış, mevcut KİT'lerin sermaye yapıları güçlendirilmiştir. 1960'lı yıllara kadar KİT'lerin bazıları çeşitli bölgelere dağılıp faaliyetine devam etse de kuruluş seçiminde bölgesel gelişmeden çok hammadde ve güvenlik faktörleri önemsenmiştir (Ersungur, 2016: 181-182). Bu sebeple planlı dönem öncesinde etkin bir bölgesel politika uygulanamamıştır.

3.2. Planlı Dönem Sonrası Türkiye'de Bölgesel Politikalar

1960 öncesinde yürütülen bölgesel kalkınma politikalarının çok etkili olmaması esas itibarıyla mevcut politik ve ekonomik şartlardan kaynaklanmaktadır (Sevinç, 2011). 1960 sonrasında ise bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesi ülkemizin en önemli politikalarından biri haline gelmiştir. 30 Eylül 1960 tarihinde kurulan Devlet Planlama Teşkilatı ile birlikte bölgesel politikalar hız kazanmış ve beş yıllık kalkınma planları ile beraber yeni bir döneme girilmiştir. Bu planlı dönemde ilki 1963 yılında yayınlanan beş yıllık kalkınma planlarının, 2019-2023 yıllarını kapsayan on birincisi ise yayınlanma aşamasındadır.

Planlarda bölgesel politikadaki ortak amaç, bölgesel eşitsizliklerin azaltılması ve dengeli bir bölgesel kalkınma uygulanması olmuştur. 1960'dan günümüze uygulanan bölgesel politikalarda başlıca araçlar; kalkınma planları, entegre bölgesel kalkınma planları, kırsal kalkınma projeleri, yatırım teşvikleri, kalkınmada öncelikli yöreler, organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi siteleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Keskin & Sungur, 2010). Beş yıllık kalkınma planlarında yer alan bölgesel politikaların değişimi aşağıda her plan için ayrı ayrı ele alınmıştır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının VIII. Bölümünde tamamen bölge planlaması ve kalkınmasına yer verilmiştir. Bu bölümün giriş kısmında "*kalkınmanın bölgeler arası dengesizlikleri önleyici bir yönde olmasını, aşırı şehirleşme ve nüfus problemlerinin çözülmesini, kamu hizmetlerinin gelir dağılımını düzeltici bir şekilde dağıtılmasını, potansiyel kaynakları olan firelerin düzenli bir şekilde gelişmesini sağlayacağı*" belirtilmiştir (DPT, 1963). Bölge politikasının hedefleri olarak nüfusun dengeli dağılımının bölgesel kalkınma için göz önüne alınması, büyüme noktalarına öncelikle erişimle genel verimliliğin yükseltilmesi, bölgelerarası dengesizlikleri gidermek ve geri kalmış bölgelerin daha hızlı kalkınmalarını sağlamak sayılmıştır. Bölge planlamalarının başlangıç aşamasında bulunduğundan, bölge politikalarının üç açıdan değerlendirilmesi esas alınmıştır: Bunlar; potansiyel gelişme bölgeleri, geri kalmış bölgeler ve büyükşehir bölgeleri (metropoliten bölge) olarak belirlenmiştir. Geri kalmış bölgelerdeki programların takip edilebilmesi için bakanlıklar arası bir kurul kurulması planlanmıştır. Ayrıca bu bölgelerdeki kamu görevlilerinin teşviki için personel politikalarının geliştirilmesi ve özel sektör yatırımlarının artırılmasına yönelik vergi teşvik politikaları uygulanması gerektiği üzerinde durulmuştur. Antalya bölgesi, potansiyel bir gelişme bölgesi olarak ele alınmıştır. Aşırı şehirleşme ve merkezleşmenin önüne geçebilmek adına Doğu Marmara Projesine yer verilmiştir. Zonguldak bölgesi de sanayi dönüşümü açısından değerlendirilmiştir.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında bölgesel politikalarla "*Toplumun Yurt Üzerinde Yerleşmesi ve Barınması*" bölümünde yer verilmiştir. Geri kalmış bölgelerin kalkınması için, kamu yatırımlarının iktisadi özelliğini kaybetmeden mümkün mertebe bu bölgelerdeki farklı merkezlere yapılması planlanmıştır. Şehirleşmeden itici bir güç olarak faydalanılması ve şehirleşmenin teşvik edilmesi gereği ifade edilmiştir. Birinci plan döneminde uygulanan dengeli şehirleşmenin, bölgelerarası eşitsizlikleri giderici politikalar için kısıtlayıcı olduğuna dair eleştirel bir yaklaşım getirilmiştir (DPT, 1968). Bu planda şehirleşme üzerinde yoğunlaşıldığı görülmüştür. Az gelişmiş bölgeler içinde yatırımların şehirleşme hızı yüksek olması beklenen merkezlere kaydırılması planlanmıştır. Ayrıca şehirselleşmeyi düzenleyici bölge yerleşme planlarının hazırlanması kararlaştırılmıştır. Bölgesel planlamaların milli planlara uygun ve uyumlu olması gerektiği, çeşitli bölgeler için milli plandan

bağımsız özel planlar hazırlanmaması gerektiği vurgulanmıştır. Bu ifade, bölge politikalarının milli politikalarla uyumlu olması ve ülke olarak kalkınmaya katkıda bulunacak şekilde belirlenmesi gerektiğini göstermiştir.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında bölge kavramı yerine “Kalkınmada Öncelikli Yörelere” kavramı öne çıkarılmıştır. Bu kapsamda öncelikli olarak kırk il bu kapsama alınmıştır. Kalkınmada öncelikli yörelere dahil olan bu illerin listesi zamanla değişikliklere uğramıştır. Bu planla birlikte bölgesel kalkınma politikalarında farklı bir yol izlenmeye başlanmıştır. Kalkınmada öncelikli yörelere gelişme potansiyellerinin kendi özellerinde değerlendirilerek doğal ve beşeri kaynaklarının saptanması ve bu yörelere aşamalı programlara dayalı olarak kalkındırılması öngörülmüştür (DPT, 1973).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında daha önceki planların başarılı olmadığı ve bölgesel dengesizliklerin daha çok arttığı ifade edilmiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde ise bu dengesizliğin daha fazla olduğu vurgulanmıştır. Daha önceki planlarda istenilen sonuçlar alınamamış olmasına rağmen “Kalkınmada Öncelikli Yörelere” uygulaması bu plan döneminde de sürdürülmüştür. Planlama kararlarının mekan boyutuna indirilmesi öngörülmüş, hizmetlerin, sanayinin ve altyapının ülke düzeyinde dengeli dağılımının sağlanması kararlaştırılmıştır. Bölgelerarası etkin ulaşım ağlarının olmasının bölgesel farklılıkların giderilmesine katkı sağlayacağı düşünülerek ulaşım ağlarının kurulması planlanmıştır (DPT, 1979).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında da Üçüncü ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planlarında uygulanan “Kalkınmada Öncelikli Yörelere” uygulamasının devam ettirildiği görülmüştür. Türkiye’de yerleşme bölgelerinin kademeli olarak uygulanmasına geçilmiş ve bu kapsamda on altı bölge ayrımına gidilmiştir. Çok göç veren bölgelerde istihdam imkânlarının geliştirilerek nüfusun dengeli dağılımına katkıda bulunulması kararlaştırılmıştır. Bölgeler arası farklılıkların giderilmesinde en önemli faktörlerden biri olan sanayileşmenin yaygınlaştırılması ve bu yapılırken her bölgenin şartlarına duyarlı sektörlerin tespit edilerek planlamaların bu doğrultuda yapılması öngörülmüştür. Bu planda ayrıca kırsal kalkınma projelerinin ele alınmasına değinilmiştir. Az gelişmiş bölgelerde kurulacak imalat sanayileri için çeşitli ekonomik teşvikler getirilmesi ve bu şekilde o bölgelerin de kalkındırılması planlanmıştır. Bölgesel Gelişme Şemaları dikkate alınarak kurulacak Organize Sanayi Bölgelerinde yer alacak sektörlerin seçiminde de bölgesel özelliklere dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Kalkınmada öncelikli yörelere büyük ölçekli sanayi yatırımları ile birlikte küçük ölçekli ve emek yoğun sanayinin de teşvik edilmesi planlanmıştır. Ayrıca yapılacak yatırımlarda özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde taşıma maliyetinin dikkate alınması üzerinde durulmuştur (DPT, 1985).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında bölgesel politikalara “Bölgesel ve Yöresel Gelişme” başlığında yer verilmiştir. Burada ilk göze çarpan unsur bölge planlama kavramı yerine bölgesel gelişme kavramının kullanılmasıdır. Bu gelişmenin de refahı artırıcı ve yaygınlaştırıcı olması temel ilke olarak kabul edilmiştir. Metropolen alan ilerlemesini sağlamak üzere metropolen alan idarelerinin oluşturulması kararlaştırılmıştır. Daha önceki planlarda bahsedilen organize sanayi bölgeleri uygulamasına devam edilmesi ve yeni kurulacak sanayi bölgelerinde bölge gelişme şemalarından faydalanılması gerektiği belirtilmiştir. Kamu kaynaklarının kullanılmasında kalkınmada öncelikli yörelere lehine uygulamalara yer verilmesi istenilmiştir. Kalkınmada öncelikli yörelere ilgili araştırmalar için bölgedeki üniversitelerden birinde bir araştırma enstitüsü kurulması planlanmıştır. Bu planda, daha önceki on altı bölge ayrımı politikasından bahsedilmemiş, uygulanacak bölgesel politikalarda kalkınmada öncelikli yörelere dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır. Bölgesel kalkınma politikalarında Avrupa Birliği’nde gözetilen amaç ve uygulamaların dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir (DPT, 1990). Bu şekilde ilk defa bölgesel politikaların Avrupa Birliği politikalarına uyumu söz konusu olmuştur.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında bölgesel kalkınmanın ulusal birliği artıracak biçimde olması amaçlanmıştır. Sektörel politikalara; sosyal, ekonomik, kültürel ve mekânsal politikaların karşılıklı etkileşimi ele alınarak mekânsal boyut kazandırılması gerektiği ifade edilmiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri başta olmak üzere geri kalmış yörelere için bölgesel gelişme projeleri üretilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri için onarım projeleri hazırlanması ve bu bölgedeki istihdam sorununun çözülmesi amacıyla hayvancılık ve konut gibi hızla gelişebilen sektörler için de çalışmalar yapılması planlanmıştır. Tüm plan ve projelerin sürdürülebilir kalkınma anlayışında hazırlanması gerektiği vurgulanarak, kalkınma planlarının bölgesel politika metinlerinde ilk defa sürdürülebilir kalkınma kavramına yer verilmiştir (DPT, 1996).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ayrıca kalkınmada öncelikli yörelere gelişmesi için; tarımsal gelişme projeleri hazırlanması, hayvancılık, meyve-sebze ve yüksek sınai bitkilerin yetiştirilmesi, bununla birlikte kırsal sanayilerin kurulması ve konut gibi emek yoğun projelerin uygulanması gerektiği belirtilmiştir. Nüfus artışı fazla olan bölgelerde aile planlamasına dikkat çekilmiştir. Bölgesel çalışmalarda arazi kullanımı ve mülkiyet

konularında çalışmalar yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Yatırımlar planlanırken özellikle Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yatırımların seçilecek bölge merkezlerine yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu bölgelerde kırsal alan yerleşim düzeni planlamasında köy grup merkezlerinin merkez köyler olarak desteklenmesi planlanmıştır. Ayrıca bu bölgelerin gelişmiş pazarlarla bütünleşmesi adına ulaşım altyapısının iyileştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Daha önceki planlarda süregelen Organize Sanayi Bölgesi uygulamalarına hız kazandırılması, Ar-Ge faaliyetlerinin ve Üniversite-Sanayi işbirliğinin geliştirilmesi yönünde adımlar atılması gerektiği ifade edilmiştir. Kalkınmada öncelikli yörelerin dış pazarlara ihracat imkânlarının geliştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Kalkınmada öncelikli yörelerde yürütülen projelerde yerel unsurların desteklenmesine devam edilmesi kararlaştırılmıştır. Bölge Planlama kararları doğrultusunda “İl Gelişme Planları” hazırlanarak hizmetlerin halka ulaştırılmasına katkı sağlanması amaçlanmıştır (DPT, 1996).

2001-2005 döneminde ele alınan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planının ilanı ile beraber, Türkiye'deki bölgesel politikaların yeni amaçlar belirlediği görülmüştür. Bu amaçlar arasında yapısal reformların bitirilmesi, bilgi toplumunun gerektirdiği temel dönüşümlerin gerçekleştirilmesi ve toplumsal yapının güçlendirilmesi yer almaktadır. Bu bağlamda sekizinci planın temel amaçlarını, bölgesel yakınsama, sürdürülebilir kalkınma, kültürel gelişme ve katılım oluşturmaktadır.

Sekizinci Kalkınma Planında, bölgesel anlamdaki politikaların Avrupa Birliğinin bu alandaki politikalarına uyumuna ehemmiyet verilmiştir. Gelişme sürecinde ekonomik, kültürel ve sosyal yönleri ile bir bütünlük teşkil ederek bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltacak politika uygulamaları hız kazanmıştır.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin yanı sıra, Doğu Anadolu Projesi başta olmak üzere başka bölgesel kalkınma projelerine de başlanacağına değinilmiştir. Bölgesel çalışmalar; Güneydoğu ve Doğu Anadolu, Doğu Karadeniz, Marmara ve Doğu Akdeniz bölgesel gelişme planları başta olmak üzere, komşu ülke potansiyelleri de dikkate alınarak hızlandırılmıştır.

2000 yılı itibarıyla Kalkınmada Öncelikli Yörelerin (KÖY) 49 il ve 21 ilçeyi kapsamakta olup ülke yüzölçümünün %55'ini, ülke nüfusunun ise %36'sını oluşturduğu belirtilmektedir. Bu plan döneminde, geri kalmış bölgelerin geliştirilmesinde ve bölgeler arası kalkınmışlık farklarının azaltılmasında pozitif gelişmeler sağlanmasına rağmen arzulanan düzeye ulaşılmadığı ifade edilmektedir. Bu sebepten KÖY'ün daha hızlı gelişmesini sağlamak için yatırım ve personel politikalarına özellikle ehemmiyet verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bunun yanında mevcut sorunların giderilmesi amacıyla KÖY'lerin teşvik belgeli yatırımlar, gümrük ve fon muafiyeti, katma değer vergisi istisnası ve yatırım indirimi gibi teşvik araçlarından yararlandırılmaları da öngörülmüştür (DPT, 2004).

2007-2013 yılları arasında kapsayan Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, diğer planların aksine beş yıl yerine yedi yıllık olarak hazırlanmıştır. Bu plan AB'ye üyelik sürecine katkı sağlayacak temel strateji dokümanı olarak tasarlandığı için, AB mali takvimi dikkate alınarak 2007-2013 yıllarını kapsayacak şekilde yedi yıl olarak belirlenmiştir. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planının ardından, hazırlanacak yeni Planın Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulması bir yıl ertelendiğinden dolayı Dokuzuncu Kalkınma Planının 2007 yılında başlanmasına karar verilmiştir.

Dokuzuncu Kalkınma Planında teoride yer alan yeni bölgesel kalkınma araçlarına sıkça vurgu yapılmıştır. Planda, bölgesel gelişme konusundaki amaçlar ve uygulanacak politikalar, dört ayrı eksenle ele alınmaktadır. Bunlar; bölgesel gelişme politikalarının merkezi düzeyde etkinleştirilmesi, yerel dinamiklere ve içsel potansiyele dayalı gelişmenin sağlanması, yerel düzeyde kurumsal kapasitenin artırılması ve kırsal kesimde kalkınmanın sağlanmasıdır (DPT,2007).

Dokuzuncu kalkınma planında kırsal kalkınma projelerine verilen önem artmış ve Bölgesel Kalkınma Ajansları giderek etkin hale getirilmiştir. Sanayi ve teknoloji bölgelerinin kurulması için uygun koşullar sağlanmış yerel ve kurumsal kapasitelerin artırılmasına yönelik çalışmaların yapılması amaçlanmıştır. Dokuzuncu Planda, bölgeler arasındaki dengesizliğin önemi ve bölgeler arasındaki mevcut eşitsizliğin giderilmesi konusu üzerinde durulmuştur. Bölgesel kalkınma ajanslarının, bölgeler arasında mevcut olan eşitsizliğin giderilmesinde kullanılacak etkili bir araç olduğu görüşü ortaya çıkmıştır.

İlk sekiz planda olduğu gibi Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı da beş yıl olarak düzenlenmiştir. Bu plan döneminde bölgesel gelişme alanında önemli ve somut adımlar atılmıştır. Planın temel amacı Türkiye'nin mutlak yoksulluk sorununu çözen, yüksek gelir düzeyine sahip bir ülke konumuna gelmesidir. Bu plan ile beraber bölgesel politikaları geliştirmek, mali ve kurumsal alanları güçlendirmek amacıyla önemli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu amaca yönelik ise “Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu” ve “Bölgesel Gelişme Komitesi”

kurulmuş, yerel düzeyde 26 Düzey 2 bölgesinin tamamında kalkınma ajansları faaliyete geçirilmiş, ayrıca GAP dışında da üç bölge kalkınma idaresi teşkil edilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013).

Tüm bölgelerde kalkınma ajanslarının koordinasyonunda bölge planları hazırlanmış, ajanslar tarafından mali ve teknik destek programları uygulanmıştır. Güney Doğu Anadolu Projesinin hızlandırılması amacıyla “GAP Eylem Planı” hazırlanmış, 2008-2012 döneminde sulama yatırımları başta olmak üzere önemli ilerleme kaydedilmiştir. Plan döneminde, rekabet edebilirlik politikaları bölgelere göre farklılaştırılarak geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Bölgesel gelişme politikalarıyla, bölgesel gelişmişlik farkları azaltılarak refahın ülke geneline daha dengeli yayılması sağlanması amaçlanmıştır. Ayrıca tüm bölgelerin potansiyeli değerlendirilip rekabet güçleri artırılarak ulusal büyümeye ve kalkınmaya sağlanacak katkılar azami seviyeye çıkarılacaktır (Kalkınma Bakanlığı, 2013) .

Bölgesel gelişme ve bölgesel rekabet edebilirlik açısından ulusal düzeyde öncelik ve hedefleri belirlemek, mekânsal gelişme ve sosyo-ekonomik kalkınma politikaları arasındaki uyumu güçlendirmek amacıyla Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) yürürlüğe konulacaktır. Orta gelirli bölgelerde üretim yapısının dönüşümü, sektörel çeşitliliğin artırılması, ve yeni istihdam alanlarının oluşturulması sağlanacaktır. Şehirlerin alt ve üst yapısının iyileştirilmesiyle bu bölgelerin yaşam ve yatırım koşulları bakımından cazibesi artırılabilecektir. Bu doğrultuda planın uygulanabilirliğini ve etkinliğini arttırmak gayesiyle daha önceki planlarda yer almayan "Öncelikli Dönüşüm Programları" adında 25 adet özel uygulama programı Onuncu Kalkınma Planında bulunmaktadır. Bu programlar sayesinde plan hedeflerine daha rahat ulaşılması beklenmektedir. (Kalkınma Bakanlığı, 2013)

2019-2023 yıllarını kapsayan On Birinci Kalkınma Planı vatandaşlardan sivil toplum kuruluşlarına, kamudan özel kesim temsilcilerine kadar toplumun önemli bir bölümünün katkı vermesi açısından önem taşımaktadır. Türkiye'nin 2023 hedefleriyle aynı döneme denk gelen planın, kalkınmanın ana unsuru olarak görülen insan sermayesinin dönüşümü ve gelişimine yönelik eğitim ve istihdam politikalarını içermesi planlanmaktadır. On birinci Kalkınma Planı döneminde Türkiye de yenilikçi, yerli ve milli üretime dayalı yüksek teknoloji üretir hale gelerek güçlü bir ekonomik yapının oluşturulmasını hedeflemektedir. Bu yapıyla katma değeri yüksek pek çok sektörde söz sahibi olunması en önemli hedef olarak gösterilmektedir. Böylece dünya pazarlarında daha rekabetçi bir konuma gelineceği düşünülmektedir. Plan 2023 yılına kadar ekonomik ve sosyal büyümeyi, kalkınmayı ve gelişmeyi yönlendirecek temel belge olarak yürürlüğe girecektir. Yapısal dönüşüm alanlarını ve bunlara ilişkin hedef ve stratejileri de ortaya koyacak temel politika belgesi olacaktır. Plan kapsamında alınacak tedbirlerle bir yandan milli gelirin artırılması, bir yandan da yaratılan hasılanın toplum kesimleri ve bölgeler arasında daha dengeli bir biçimde paylaşılması sağlanacaktır.

4. KALKINMA PLANLARINDA BÖLGE KAVRAMI VE BÖLGESEL KALKINMANIN SEYRİ

Kalkınma Planlarının seyri incelendiğinde ilk planla beraber bölge kavramının ele alınmaya başladığı görülmektedir. Nitekim, 1. Beş Yıllık Kalkınma Planının 8. Bölümü “Bölge Planlaması ve Kalkınması” adını taşımaktadır. Daha sonra hazırlanan planlar incelendiğinde de bölge kavramının dönemlere bağlı olarak kimi zaman daha yoğun, kimi zaman ise daha az yoğun olacak şekilde planlarda ele alındığı görülmektedir. Bölge, bölgesel gelişme ve bölgesel kalkınma kavramlarının D.P.T. tarafından hazırlanan kalkınma planı metinlerinde hangi sıklıkla kullanıldığı çalışmanın bu kısmında incelenmiş ve aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. Bölge, Bölgesel Gelişme ve Bölgesel Kalkınma Kavramlarının Kalkınma Planlarındaki Seyri

Kalkınma Planları	Bölge	Bölgesel Gelişme	Bölgesel Kalkınma
<i>1. Beş Yıllık Kalkınma Planı</i>	316	-	-
<i>2. Beş Yıllık Kalkınma Planı</i>	1	-	-
<i>3. Beş Yıllık Kalkınma Planı</i>	-	-	-
<i>4. Beş Yıllık Kalkınma Planı</i>	323	9	-
<i>5. Beş Yıllık Kalkınma Planı</i>	141	3	-
<i>6. Beş Yıllık Kalkınma Planı</i>	81	6	1
<i>7. Beş Yıllık Kalkınma Planı</i>	157	20	3
<i>8. Beş Yıllık Kalkınma Planı</i>	326	23	2
<i>9. Kalkınma Planı</i>	111	26	8
<i>10. Beş Yıllık Kalkınma Planı</i>	80	24	3

Kaynak: Kalkınma Planlarından faydalanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1’de 1979-1983 yıllarını kapsayacak şekilde hazırlanan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planından itibaren “bölgesel gelişme” kavramının D.P.T. tarafından ele alındığı görülmektedir. Bununla birlikte “bölgesel kalkınma” kavramı ise ilk kez 1990-1994 yıllarını kapsayan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında yer almaktadır. Kalkınma Planlarında “bölgesel gelişme” ve “bölgesel kalkınma” kavramlarının ele alınma süreçlerine bakıldığında 24 Ocak Kararları sonrası döneme denk gelmektedir. Bu süreçte ticaretin liberalleşmesi, dövizin serbest bırakılmasına paralel olarak firmalar ve bölgeler arası rekabette yükseliş kaydetmiştir. Altıncı plan döneminde ise G.A.P. 1970’lerdeki halinden ayrılarak bölgenin sosyo-ekonomik bir kalkınma programına dönüşmüştür (Göymen, 2005: 3-4).

Diğer yandan 1980’lerden itibaren ortaya çıkan küreselleşme eğilimleri ticaretin sınırlarını ortadan kaldırarak, bölgenin önemini azaltması beklenirken kimi sanayi alanlarında beklenilenin aksi bir durumla bölgenin öneminin daha da arttığı görülmüştür. Bu süreç ile birlikte ülkelerdeki iktisadi kalkınma politikaları ulusal boyuttan bölgesel boyuta taşınmıştır (Keskin & Sungur, 2010: 2). Bu bağlamda değerlendirildiğinde Devlet kanalıyla bölgesel politikaların yürütüldüğü Kalkınma Planlarının dünyadaki dönüşümün gecikmeli de olsa çok da dışında kalmadığı görülmektedir.

Tablo 2. Bölgesel Kalkınma ve Bölgesel Gelişme Kavramlarının Kalkınma Planlarındaki Yeri ve Önemi

Kalkınma Planları	Bölgesel Kalkınma	Bölgesel Gelişme
1. Kalkınma Planı	Bu planda bölgesel kalkınma kavramına yer verilmemiştir. Fakat; planın kalkınma hamlesinde sosyal adalet çerçevesinde bölgelerarası bir denge kurulmasının hedeflendiği belirtilmiştir. Dolayısıyla planda dengeli bir kalkınma sağlanması amaçlanmıştır.	Bu planda bölgesel gelişme kavramına yer verilmemiştir. Fakat bölgeleri geliştirmek için tedbirler alınacağından bahsedilmiştir (Diğer bölgelerden sermaye ve müteşebbis akımını sağlamak vs.).
2. Kalkınma Planı	Bu planda bölgesel kalkınma kavramına yer verilmemiştir.	Bu planda bölgesel gelişme kavramına yer verilmemiştir.
3. Kalkınma Planı	Bu planda bölgesel kalkınma kavramına yer verilmemiştir.	Bu planda bölgesel gelişme kavramına yer verilmemiştir.
4. Kalkınma Planı	Bu planda bölgesel kalkınma kavramına değinilmemiştir.	Yapılan bölgesel gelişme planları bölgelerin ve sektörlerin bütününe kapsamamıştır.
5. Kalkınma Planı	Bu planda bölgesel kalkınma kavramına değinilmemiştir	Bölgesel gelişmeyi hızlandırmak için Organize Sanayi Bölgelerinin yer seçimi ve kırsal kalkınma projeleri önemlidir
6. Kalkınma Planı	Bölgesel kalkınmada AT'nın bölgesel politikalarında gözetilen amaçlar ve uygulamaların dikkate alınacağından bahsedilmiştir.	Çalışmaların refahını artırıp yaygınlaştırmak bölgesel gelişmenin temel ilkesi olarak görülmüştür. Bölgesel gelişme çalışmalarının, bölge tanımları geliştirilerek yürütüleceğinden bahsedilmiştir.
7. Kalkınma Planı	Bölgesel kalkınmanın temel taşları olan mahalli idarelerin yeni yapı ve çalışma düzenine kavuşturulması, çok amaçlı bir bölgesel kalkınma projesi olarak yürütülen Güneydoğu Anadolu Projesi çalışmalarının devamı ve sadece eko-sistemleri değil, aynı zamanda kültür ve tabiat varlıklarını da koruyan ve sürdürülebilir kalkınma anlayışını temel alan ve bu amaçla yerel kaynakları harekete geçirebilen bir bölgesel kalkınma yaklaşımı geliştirilmesinden bahsedilmiştir.	Bölgesel gelişme ve fiziki planlama çalışmalarına önem verilmiştir. Bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması, geri kalmış bölgelerde yaşayan nüfusun refah düzeylerinin yükseltilmesi, göç eğilimlerinin istikrarlı bir dinamığa kavuşturulması ve bölgede katma değer yaratacak olan tesislerin ve kırsal sanayilerin kurulması amaçlanmıştır. Bu süreçte ekolojik dengenin korunmasına da değinilmiştir.
8. Kalkınma Planı	AB'ye uyum ve Dünya Ticaret Örgütü anlaşmalarında bölgesel kalkınma amaçlı sübvansiyonların etkin bir şekilde kullanımının sağlanacağından bahsedilmiştir.	Yerel ekonomilerin küresel rekabet içerisinde geliştirdiği strateji ve politikalar, bölgesel gelişme politikalarının temelini oluşturmaktadır. Bölgesel gelişme politikalarının uygulanmasında; sürdürülebilirlik, bölgelerarası bütünleşme, sosyal ve ekonomik dengelerin sağlanması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, fırsat eşitliği, kültürel gelişme ve katılımçılık ilkeleri esas alınacağından bahsedilmiştir. Bölgesel gelişmenin başarılı ve hızlı bir şekilde sağlanabilmesi için, kamu ve özel sektörün dış kaynakların harekete geçirilmesi gereğine değinilmiştir.
9. Kalkınma Planı	Az gelişmiş bölgelerden başlamak üzere sivil toplum kuruluşlarının yerel ve bölgesel kalkınma çabalarına katkıları özendirilmiştir.	Bölgesel gelişme ve yerel kalkınma uygulamalarında yerindeliğin esas alınacağı, destek politikaları gözden geçirileceği, kalkınma ajanslarıyla işbirliği içinde olunacağı, tüm bölgelerin gelişme stratejileri ve planların finansmanla destekleneceği, ulusal düzeyde bölgesel gelişme stratejisi hazırlanacağı, çevreyi ve sosyal dengeleri gözetilen bir yaklaşımın esas alınacağı ele alınmıştır.
10. Kalkınma Planı	Turizm de bölgesel kalkınmada öncü bir sektör haline gelmesi temel amaçtır. Türkiye'ye Katılım Öncesi Mali İşbirliği Aracıyla (IPA) bölgesel kalkınma ve insan kaynaklarının geliştirilmesine yönelik yaklaşık 2,2 milyar avro kaynak tahsis edilmiştir STK'ların yerel ve bölgesel kalkınmaya katkılarını artırmak üzere gelişimleri sağlamak amaçlanmıştır.	Kentsel ve kırsal alanda yaşam kalitesi standartlarının sağlanması amaçlanmıştır Gelişmişlik farklarının azaltılması hedefiyle birlikte, bölgelerin rekabet gücünün artırılması ve ekonomik ve sosyal bütünleşmenin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bölgesel gelişme politikalarıyla, bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması, refahın dengeli yayılması, tüm bölgelerin rekabet güçleri artırılarak ulusal büyümeye ve kalkınmaya katkılarının azami seviyeye çıkarılması amaçlanmıştır.

Kaynak: Kalkınma Planlarından faydalanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2'de "Bölgesel Kalkınma" ve "Bölgesel Gelişme" kavramlarının Kalkınma Planlarında yer alan ana temaları aktarılmıştır. Planlar incelendiğinde özellikle ithal ikameci dönemde hazırlanan planların doğrudan ulusal kalkınma planı şeklinde olup bölgesel politikalara yeterince değinilmediği görülmektedir. 1980 sonrası hazırlanan planlarda ise gerek iç dinamiklerin, gerekse de dış dinamiklerin etkisiyle birlikte bölge kavramına ve yerel politikalara çok daha fazla yer verilmiştir.

6. Beş Yıllık Kalkınma Planından itibaren bölgesel kalkınma politikalarının planlar içerisinde önemli bir yere sahip olduğu ifade edilebilir. Nitekim bu plandan itibaren hazırlanan planlarda bölgesel kalkınmayı artıracak şekilde farklı araçlar ve politikalar yer almaktadır.

5. SONUÇ

Bölgeler arası dengesizlik Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bugüne kadar en önemli kalkınma problemlerinden biri olmuştur. Milli kalkınma ile yeknesak yürütülmesi gerekli olan bölgesel kalkınma politikalarının planlı dönem öncesinde etkin bir şekilde uygulanmadığı ve özellikle planlı dönem sonrasında bu konunun üzerinde durulduğu görülmektedir.

Planlı dönem de DPT'nin kurulması ve kalkınma planlarının uygulanması ile bölgesel politikalara belirgin bir şekilde önem verilmektedir. 1960'lardan günümüze kadar olan bu süreçte bölgesel kalkınma politikalarında farklı uygulamalara başvurulduğu görülmektedir. Özellikle ilk dönem kalkınma planlarında gösterilen tüm gayretlere rağmen bölgesel dengesizlikler azalmamış, aksine artış yaşanmıştır.

Çalışmada kalkınma planlarında adı sıkça geçen bölge kavramının ilk üç planda kalkınma ve gelişme açısından yeterince ele alınmadığı saptanmıştır. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı sonrasında bölgesel kalkınma kavramına değinildiği, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı sonrasında ise bölgesel gelişme kavramları üzerinde durulduğu görülmektedir.

1980'li yıllarda geçmiş politikaların yeterince etkin olmadığı eleştirilmiş ve bölgesel gelişmeye daha fazla ağırlık verilmiştir. 1980 sonrası dönemde ise kalkınma planlarında daha ön planda yer alan bölgesel politikalara rağmen bölgeler arasındaki dengesizliklerin giderilmesinde istenen ölçüde başarıya ulaşılamamıştır. 1980 sonrası yürütülen bölgesel politikalarda kamunun ve özel sektörün işbirliği içerisinde hareket etmesini sağlayacak projeler benimsenmiştir. Bu projelerin yürütülmesinde Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) planlayıcı ve aynı zamanda yönlendirici rol üstlenmiştir. Bununla birlikte özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde geliştirilen projelerin bölgenin kalkınmasına bir ivme kazandırdığı ve istihdamı artırarak göçü azaltıcı yönde fayda sağladığı da gözlenmiştir. Diğer yandan, devletin bölgesel politikalara dair bakış açısının dünyadaki değişimleri takip edecek düzeyde olduğu ve mevcut gelişmelerin kalkınma planlarında da yerini aldığı ifade edilebilir. Örneğin, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte bölgesel politikaların Avrupa Birliği bölgesel politikalarına daha uyumlu olmasına önem verilmiştir. Sonuç olarak, yaşanan planlarda kaydedilen bu gelişimin etkisini ne ölçüde ve ne kadar zamanda göstereceği ise belirsizdir.

KAYNAKÇA

- Çimen, A. (2012). "Avrupa Birliği (AB) Bölgesel Kalkınma Politikalarının Avrupalılaşması", AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(20), 47-79.
- Dinler, Z. (2014). Bölgesel İktisat, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- DPT (1963). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967), Ankara.
- DPT (1968). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972), Ankara.
- DPT (1973). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- DPT (1979). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), Ankara.
- DPT (1985). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), Ankara.
- DPT (1990). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), Ankara.
- DPT (1996). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), Ankara.
- DPT (2001). Sekizinci Kalkınma Planı (2001-2005), Ankara.
- DPT (2001). Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, Kahramanmaraş.
- DPT (2007). Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Ankara.

- DPT (2007). Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), Ankara, 59-70.
- Eraydın, A. (2004). “Bölgesel Kalkınma Kavram, Kuram ve Politikalarında Yaşanan Değişimler”, Kentel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, 1, 126-143.
- Ersungur, M. (2016). Bölgesel İktisat Teori, Politika ve Uygulama, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Göymen, K. (2005). “Türkiye’de Bölgesel Politikaların Evrimi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları”, Yerel Kalkınma İçin Ortaklıklar içinde, İstanbul Politikalar Merkezi Yayını.
- İlhan, M. (2016). “Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikalarında Kalkınma Ajanslarının Rolü ve İstihdama Etkisi: Zafer Kalkınma Ajansı Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- İncekara, A. ve Kılınç Savrul, B. (2011). “Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, Sosyoloji Konferansları Dergisi, 1, 91-132.
- Kalkınma Bakanlığı (2014). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), Ankara .
- Keskin, H. ve Sungur, O. (2010). Bölgesel Politika Ekseninde Yaşanan Dönüşüm: Türkiye’de Kalkınma Planlarında Bölgesel Politikaların Değişimi. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (21), 271-293.
- Kıratoğlu, E. (2015). “Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Kalkınma Ajanslarının Önemi: Karacadağ Kalkınma Ajansı”, Yüksek lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Okur, U. (2017). “Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Ağrı İlinin İktisadi Analizi”, Yüksek Lisans Tezi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağrı.
- Özkök, Y. (2009). “Türkiye’de Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Gelişmişlik Bazında Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Sevinç, H. (2011). “Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları” Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 6(2), 35-54.
- Sinemillioğlu, O. (2009). “Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınma ve Türkiye Süreci”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 8(27), 245-268.
- Takım, A. (2010). “Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Planlarının İktisat Politikalarının Performansına Etkisi: Zonguldak- Bartın ve Karabük Örneği”, E-Journal Of New World Sciences Academy, 5(3).
- TDK (2018). http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ae710290305-21.23324700.
- Yavan, N. (2007). “Bölge Bilimi’nin Gelişiminde Coğrafyacıların Rolü”, Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi, Bölge Biliminde Yeni Yaklaşımlar.